

רבי יוסף חיים מבגדאד

הבן איש חי, שדיבר אל לב העם חמישים שנה וחיבר את ההלכה עם הסוד

כמעט בכל בית ספרדי יש ספר אחד שעובר מאב לבן. פותחים אותו כדי לדעת איך מברכים, איך מדליקים נר חנוכה, איך מתכוננים לשבת. ומי שקורא בו מגלה שכל פרק נפתח בדרשה עמוקה על פרשת השבוע, ורק אחר כך באות ההלכות. הספר הזה הוא "בן איש חי", וכותבו, רבי יוסף חיים מבגדאד זיע"א, נקרא עד היום בשם ספרו.

הוא היה פוסק ומקובל, דרשן ומשורר, ומנהיג של קהילה שלמה במשך חמישים שנה. אבל יותר מכל, הוא ידע לדבר אל הלב של כל יהודי. החכם הגדול ביותר בבבל עמד בכל שבת לפני אנשים פשוטים, וסיפר להם משלים, חידות ומעשיות, עד שהלב שלהם נפתח לתורה.

הילד שנפל לבאר

רבי יוסף חיים נולד בבגדאד בחודש אב ה'תקצ"ה (1835). הוא בא ממשפחה של רבנים: אביו היה רבי אליהו, ואבי אביו, רבי משה חיים, שימש רבה הראשי של בגדאד. כשהיה בן שבע, בזמן משחק, נפל לתוך באר עמוקה. ובתוך הבור, ילד קטן בחושך, נדר נדר: אם ייצא מן הבור, יקדיש את כל חייו ללימוד תורה. הוא ניצל, ועמד בנדרו כל ימיו.

יש ילדים שנופלים לבור ויוצאים ממנו עם פחד. הילד הזה יצא ממנו עם הבטחה. אני חושב שכל אחד מאיתנו נפל פעם לאיזה בור בחיים. והשאלה הגדולה היא מה אנחנו מחליטים שם, בחושך. רבי יוסף חיים החליט שם להיות כולו של התורה, ומאותו בור יצא אור לכל עם ישראל.

את לימודיו הראשונים התחיל אצל דודו, אחי אמו, רבי דוד חי מאיר. בגיל ארבע עשרה התקבל לבית המדרש "בית זלכה" שבראשו עמד רבי עבדאללה סומך, גדול חכמי בבל, ונעשה לתלמידו המובהק.

הבן שהקדים את אביו

מסופר שאביו, רבי אליהו, היה מתכתב בשאלות הלכה עם רבי חיים פלאג'י, מגדולי חכמי איזמיר. פעם אחת קיבל ממנו שאלה, ומכיוון שידע כמה גדול בנו בתורה, התייעץ איתו. הבן הצעיר כתב תשובה מפורטת ושלח אותה בשמו לרבי חיים פלאג'י. כעבור כמה ימים שלח גם האב את תשובתו. ורבי חיים פלאג'י השיב לרבי אליהו שבנו כבר הקדים אותו, ושהבן הזה עתיד להיות גדול בתורה.

בשנת ה'תרי"א (1851), בהיותו בן שבע עשרה, נשא לאישה את רחל, בתו של רבי יהודה סומך. הוא התפרנס משותפות עם ארבעת אחיו. הוא לא ניהל את העסק בעצמו, אבל הקפיד שהשותפים ינהלו אותו על פי ההלכה. ומשכר של רב קהילה סירב כל ימיו. את הדפסת ספריו מימן מכספו.

חמישים שנה של דרשות

בז' באלול ה'תרי"ט (1859) נפטר אביו. עד אותו יום נמנע רבי יוסף חיים מלהתבלט בציבור. אבל בתום השבעה, בי"ג באלול, עלה לדרוש לפני הקהל, ומאותו יום הנהיג את קהילת בגדאד. הוא לא קיבל עליו משרה רבנית רשמית. כל השאלות הקשות פשוט הגיעו אליו, וכל הקהל בא לשמוע אותו.

הסדר שלו היה קבוע כמו שעון. בכל בוקר, אחרי תפילת ותיקין, שיעור של שעה וחצי בשולחן ערוך, ב"עין יעקב" וב"חק לישראל". ואחרי תפילת מנחה, שיעור של שעה בפרשת השבוע ובענייני היום. כך חמישים שנה. ובכל ארבע שנים, כשסיים ללמד את הלכות השולחן ערוך, ערך סעודת מצווה גדולה.

ובכל שבת דרש כשלוש שעות בבית הכנסת "סלאט אל זע'ירי", שהיו בו כאלף מקומות. ובארבע שבתות בשנה, שבת שובה, שבת זכור, שבת הגדול ושבת כלה שלפני שבועות, היו מתאספים רבבות מיהודי בגדאד בבית הכנסת הגדול של העיר, שהיו בו כעשרת אלפים מקומות, כדי לשמוע אותו.

והוא הסביר בעצמו למה דרך הדרשה שלו נראתה כך. בהקדמה לספר "בן איש חי" הוא כותב:

”אמנם הדבר ידוע כי לדרוש בהלכות בלבד אין לב המון העם נמשך אחריהם, אלא צריך שיהיה עיקר הדרש ורובו בדברי אגדה ומוסר”

בן איש חי, הקדמת המחבר

ושם הוא מביא את רבי מאיר, שהיה דורש שליש הלכה, שליש אגדה ושליש משלים, כדי למשוך את לב העם לשמוע את ההלכות. זו הייתה דרכו: הוא קשר את ההלכות אל הדרשה על הפרשה, כך שהשומעים יקבלו אותן באהבה.

תחשבו על זה. גאון שיכול היה לכתוב רק לתלמידי חכמים, בחר לדבר בשפה של כולם. הוא ידע שהלב של העם הוא השער, ושמי שרוצה ללמד הלכה צריך קודם כל לאהוב את מי שעומד מולו ולדעת איך לגעת בו. ובגלל זה, אחרי מאה וחמישים שנה, עדיין לומדים מספרו בכל בית.

המסע לארץ ישראל

בכ”ה בניסן ה’תרכ”ט (1869) יצא רבי יוסף חיים עם אחיו, רבי יחזקאל, לעלות לרגל לארץ ישראל ולהשתטח על קברי הצדיקים. בי”ב באייר הגיעו לדמשק, ושם קיבלו את פניהם כל גדולי העיר, וליוו אותם אל קברי התנאים שבגליל.

כמה ימים ישב רבי יוסף חיים על קברו של בניהו בן יהוידע, שר צבאו של שלמה המלך. ושם, כך מסופר, נתגלו לו סודות רבים, והוא כתב בעצמו שנשמתו משורש נשמתו של בניהו. ומכאן השמות של רבים מספריו. בספר שמואל מתואר בניהו בפסוק אחד:

”ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל”

שמואל ב כג, כ (על פי הכתיב)

מן הפסוק הזה באו השמות "בניהו", "בן יהוידע", "בן איש חי", "רב פעלים" ו"מקבציאל". כל ספר שלו נושא בתוכו את זכר הימים ההם בגליל.

ומשם עלה למירון, אל קברו של רבי שמעון בר יוחאי. ושם חיבר את הפיוט שעם ישראל שר עד היום בל"ג בעומר ובשמחות:

"ואמרתם כה לחי, רבי שמעון בר יוחאי: איש אלהים קדוש הוא, אשרי עין ראתהו, לב חכם
ישכיל פיהו, אדוננו בר יוחאי"

הפיוט "ואמרתם כה לחי"

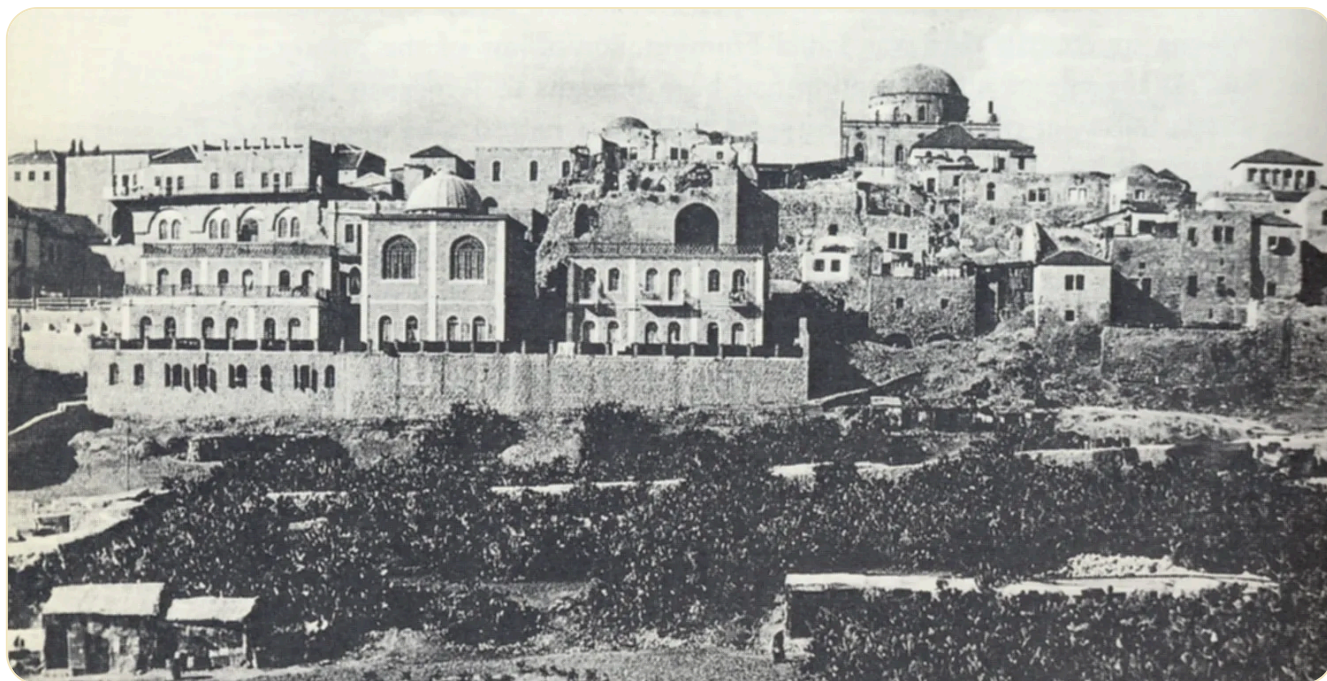
משם המשיך לירושלים, ואחרי תלאות רבות הגיע אליה, והתקבל בכבוד גדול אצל כל חכמי העיר. אחת הסיבות למסע הייתה הרצון ללמוד עם מקובלי ישיבת בית אל, הישיבה של הרש"ש, שאת מנהגיה אימץ והנחיל ליהודי בבל. ומירושלים ירד לחברון, להשתטח בקברי האבות במערת המכפלה ולבקר את גיסו, רבי אליהו מני, שכיהן שם כרב.

וכשחזר לבגדאד, הביא איתו מארץ ישראל עפר, ופיזר אותו על רצפת בית הכנסת שבו התפלל. ואבן מירושלים קבע בראש הכותל המזרחי של בית הכנסת.

אוהב ארץ ישראל

אהבתו לארץ ישראל לא נשארה בדיבורים. הוא שלח את ספריו להדפסה בירושלים, אף שבליבורנו היה זול הרבה יותר, כדי לתת פרנסה ליהודי ירושלים. הוא הקפיד שכל הכסף שנאסף בקופות ארץ ישראל יגיע ליעדו, תמך מכספו, ושכנע נדיבים מבני קהילתו לבנות בארץ. ובחברון קנה בית וכרם, כדי לקיים בעצמו את המצוות התלויות בארץ.

ובהשפעתו נבנתה ישיבה שמאירה עד היום. הגביר יוסף אברהם שלום מכלכותא רצה בתחילה להקים בית חולים. רבי יוסף חיים שכנע אותו שעדיף להשקיע בנשמה היהודית, והגביר תרם את הונו להקמת ישיבת "פורת יוסף" בעיר העתיקה.

ישיבת פורת יוסף בעיר העתיקה בירושלים, כפי שעמדה לפני תש"ח. הישיבה הוקמה בעצתו של רבי יוסף חיים

מה חידש

רבי יוסף חיים חיבר בין שני עולמות: ההלכה והקבלה. כמו כל חכמי ספרד, הלך בדרך מרן השולחן ערוך. אבל במקום שבו האר"י הקדוש או הזוהר אמרו דבר אחר, הכריע כדברי המקובלים. הוא אימץ הרבה מן ההנהגות של האר"י, של הרש"ש ושל החיד"א, וכשנחלקו הרש"ש והחיד"א, הכריע כרש"ש. ופעמים רבות החמיר כדי לצאת ידי כל הדעות, גם על פי פסקי הרמ"א.

אצלו לכל מצווה יש שורש למעלה, ולכן הקפיד על עשייה מדויקת שלה ועל הגייה מדויקת של כל מילה בתפילה. וזה היה הלב של כל חיבוריו. בסוף ההקדמה לספר בן איש חי הוא כותב:

"שכל כונתי בחיבור הזה, וגם בכל חיבורים אשר יזכני ה' יתברך לחבר, בתורה שבכתב ותורה שבעל פה, הכל הוא לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה"

בן איש חי, הקדמת המחבר

ויש בדרכו עוד דבר יפה. הוא לא פתח את ספריו בדברי ענווה, כמו מחברים רבים, מפני שחשש שהענווה המוצהרת עצמה תביא לידי גאווה. במקום זה פתח בשבח לקב"ה שזיכה אותו ללמוד תורה. ובסוף ההקדמה חתם בפשטות: "הצעיר יוסף חיים".

ההשפעה שלו הייתה עצומה, בעיראק, בהודו, בפרס ובקהילות הספרדים בארץ ישראל. גדולי הפוסקים בדורות שאחריו כתבו עליו דברי שבח מופלגים, ורבים מהם, ובראשם תלמידו רבי יהודה פתיה, הלכו בדרכו.

הספרים

רבי יוסף חיים כתב יותר ממאה חיבורים, ומהם יצאו לאור חמישים ושלושה. חיבוריו עוסקים בכל מקצועות התורה, ומגלים גם ידיעה רחבה במדע, ברפואה ובתכונה. אלה העיקריים שבהם:

בן איש חי

הספר שעל שמו הוא נקרא

יצא לאור בשנת ה'תרנ"ט (1899). בו כתב את ההלכות שדרש בשבתות במשך שנתיים, שנה ראשונה ושנה שנייה, לפי פרשות השבוע. כל פרשה נפתחת ברעיון מן הדרשה, ואחריו ההלכות שנקשרו אליו. אחד מספרי ההלכה המשפיעים ביותר בקהילות ספרד.

רב פעלים

שאלות ותשובות

ארבעה חלקים של תשובות, מסודרים לפי חלקי השולחן ערוך. שאלות הגיעו אליו מכל קצוות תבל, ובספר נמצא משא ומתן בהלכה עם גדולי דורו, כמו בעל "שדי חמד", בעל "שואל ומשיב" ורבי חיים פלאג'י.

בן יהודע

ביאורים על אגדות התלמוד

ביאורים וחיידושים על אגדות הש"ס, בדרך הפשט, הדרש, הרמז והסוד. בשם הזה קרא גם לחידושויו על התורה. הלומדים באגדות הגמרא נעזרים בו עד היום.

בניהו

אגדות התלמוד ותיקוני הזוהר

בשם הזה נקראו חיבורים על אגדות התלמוד, פירוש על תיקוני הזוהר, וגם חידושים ומשלים על פרשות השבוע. השם מזכיר את הימים שישב על קבר בניהו בן יהודע בגליל.

עוד יוסף חי

דרשות והלכות על הפרשה

ספר במתכונת בן איש חי, שיצא לאור בירושלים אחרי פטירתו. יש בו סיפור עצוב: המחבר שלח את כתבי היד באוניה כדי להדפיסם, האוניה הותקפה בידי שודדי ים, וחלק מן הכתבים אבדו בים. ולכן חסרות בו רוב ההלכות על ויקרא, במדבר ודברים.

נפלאים מעשיך

מעשיות עם מוסר השכל

מעשיות בעלות מוסר השכל, מלוקטות מתוך ספריו ודרשותיו. כל סיפור קצר נגמר בלקח לחיים, ומתאים להיאמר ליד שולחן השבת.

חוקי הנשים

מוסר והלכות לנשים, בשפת העם

ספר שכתב בשביל נשות קהילתו בשפת העם, בערבית שדיברו בבגדאד, ושמו בערבית "קאנון אל נסא". כך כתב, כדי שכל אישה תוכל ללמוד בעצמה את ההלכות ואת דרכי המוסר. עדות לדאגה שלו לכל נפש בקהילה.

נפלאים מעשיך: המשלים והמעשיות

מי ששמע את רבי יוסף חיים דורש, שמע תורה שמתובלת בהלכה ובאגדה, במשלים, בחידות ובסיפורי מעשיות. הוא ראה בסיפור כלי שמכניס את התורה ללב. מכאן נולדו ספרים שלמים שלוקטו מתוך דרשותיו, כמו "נפלאים מעשיך" ו"משל ונמשל", ויש בהם מעשיות רבות שנמסרו מדור לדור בבתים של יהודי בבל.

וכמו שלמד מרבי מאיר, גם אצלו המשל הוא שער אל ההלכה. האב מספר סיפור לילדיו ליד השולחן, ובלי שירגישו, הם כבר יודעים איך לברך ואיך להתנהג.

מופתים ועדויות

על רבי יוסף חיים מסופרים סיפורים רבים. נביא את מה שמובא בתולדותיו.

הילד בן השבע שנפל לבאר עמוקה ונדר שם להקדיש את חייו לתורה, ניצל וקיים את נדרו כל ימי חייו.

◆ הסודות שנתגלו בגליל

בימים שבהם ישב על קבר בניהו בן יהוידע, נתגלו לו, כפי שמסופר, סודות רבים, והוא הבין ששורש נשמתו משם.

◆ הפיוט שנולד במירון

הפיוט "ואמרתם כה לחי" נכתב על ציון רבי שמעון בר יוחאי, והתקבל בכל קהילות ישראל. מעטים הפיוטים שנעשו בתוך דור אחד לחלק מן התפילה והשמחה של עם שלם.

הסתלקותו

בשנת ה'תרס"ח (1908) נסע רבי יוסף חיים לכפר כפיל שבעיראק, להשתטח על קבר יחזקאל הנביא, ושם חיבר את ספרו "מראות יחזקאל". כעבור יותר משנה יצא שוב אל קבר הנביא, אבל לא הגיע. בדרך, ליד הכפר גץ, תקפה אותו מחלה, ובי"ג באלול ה'תרס"ט (1909) נסתלק.

המגדל שמעל קבר יחזקאל הנביא בכפל שבעיראק, שאליו היה בדרכו בימיו

האחרונים. צילום משנת 1932

ושימו לב לתאריך. ב"ג באלול ה'תרי"ט, בתום השבעה על אביו, דרש לראשונה לפני קהילת בגדאד. וב"ג באלול ה'תרס"ט, בדיוק חמישים שנה אחר כך, נסתלק. חמישים שנה שלמות, מיום ליום, של הנהגה ושל דרשות.

יש בזה משהו שמרגש אותי מאוד. כאילו נמדדה לו מן השמיים יובל שלם של שליחות. חמישים שנה, כמו חמישים שערי בינה. והוא יצא מן העולם בדרך, בדרכו אל קבר נביא, כמו שחי כל חייו: בתנועה אל הקדושה.

ארונו הובא במסע של יומיים מן הכפר גץ אל בגדאד. ועל פי מסורת זקני בבל, כשקברו אותו בבית הקברות היהודי בבגדאד, הניחו תחת ראשו אבן שהביא איתו ממסעו לארץ ישראל. ויש מסורת נוספת: בהר הזיתים בירושלים, לצד קבר דודו רבי עבדאללה בן משה חיים, עומדת מצבה שעליה נכתב שאחד מחכמי ירושלים חלם שהעלו את מיטתו וקברו אותו בירושלים, ושקברן אחד העיד שקבר אותו שם. יש הסומכים על המסורת הזאת, ויש חולקים עליה.

יום ההילולא שלו, י"ג באלול, חל בחודש הרחמים והסליחות, בימים שבהם עם ישראל מתכונן לראש השנה.

מה הוא משאיר לנו

רבי יוסף חיים השאיר לנו ספר שנמצא כמעט בכל בית, ובתוכו דרך שלמה: הלכה מדויקת שנאמרת באהבה, וקבלה שיורדת עד המעשה הקטן ביותר. הוא לימד שכל מצווה עולה למעלה, ושכל מילה בתפילה חשובה.

והוא השאיר לנו דוגמה של מנהיג. מי שסירב לקחת שכר, שהדפיס את ספריו בירושלים כדי שעניי העיר יתפרנסו, שכתב ספר לנשים בשפתן, ושעמד חמישים שנה לפני קהל ודיבר אל הלב של כל אחד. ובכל ל"ג בעומר, כששרים "ואמרתם כה לחי", אנחנו שומעים עדיין את קולו.

זכותו של רבי יוסף חיים, הבן איש חי, תגן עלינו ועל כל עם ישראל, ונזכה לקיים את התורה באהבה ובשמחה, ולעלות לציון ברינה, אמן.

בן איש חי, הקדמת המחבר; שמואל ב כג, כ; הפיוט "ואמרתם כה לחי"; רב פעלים; בן יהוידע; בניהו; עוד יוסף חי; נפלאים מעשיך; חוקי הנשים; מראות יחזקאל; סנהדרין לח ע"ב (דרכו של רבי מאיר).

קרדיט תמונות: נהר החידקל בבגדאד, Samir Al-Ibrahem, CC BY-SA 4.0; ישיבת פורת יוסף בעיר העתיקה לפני תש"ח, נחלת הכלל; קבר יחזקאל הנביא בכפל, אוסף מטסון (ספריית הקונגרס), נחלת הכלל; דרך Wikimedia Commons.

המימד הנוסף · הרב יוסף ביטון שליט"א

050-590-1349 · ravbiton.com · לפניה מכובדת ולשותפות בהפצת תורת הקבלה